

Wspomnienia Stefana Wajdy, s. Pawła, ur. w 1946 r. we wsi Krywe nad Sanem

Część I: Wydarzenia w Krywym w latach 1939-1946

Вайда Олег (dalej: В.О.): Так що там наш дід Павло Вайда про ковпаківців розказував?

Вайда Степан Павлович (dalej: С.П.): Ні, це не батько Павло, це вуйко Андрій (*Олійник – В.О.*) розказував.

В.О.: А коли ковпаківці були в Кривім?

С.П.: Ну, вперше, мабуть, десь так у 1943 році. Казав вуйко Андрій, як приходили в перші рази, то були тільки самі русскі, більш нікого не було. Каже форма в них була бездоганна: кожушанки в них, амуніцією всі обтягнуті, зброя, чоботи, шапки. Ну, все як положено, вояки одним словом. Що цікаво, у перші рази, як приходили, то не грабували село. Підходив до села бувало командир з почтом. А тоді ж як було, священник і староста були перші люди на селі. Прийшли вони до священника, там переговарили і кажуть: ”Так, нам треба щоби з села давали на тиждень хоча би одну корову або одного бичка на їжу.” Да...., давали документи тоді русскі, що в кого взяли. Казали:”Все одно прийде наша влада. А як прийде, то за ці розписки вам дадуть гроші.” А тоді вже як фронт підійшов ближче, то тоді вже серед ковпаківців кого тільки не було. Було багато різного люду з перебіжників. Були й поляки, й цигани. Поляки, як побачили, що німці програють війну, то давай скоренько до совітів перебігати. То були у фольксдойчах, а потім давай до совітів бігти. Казав вуйко Андрій: “Поки були русскі в ковпаківцях, то все було, як положено. А тоді вже, як намішалося до ковпаківців різного елементу, то тоді вже по хатах ходили більше поляки, що були в загонах Ковпака.” Каже: “Приходять, граблять нахалом.”

В.О. А що це були за поляки, з Армії Крайової, чи звідки?

С.П. Ні, вони були з ковпаківців.

Казав вуйко Андрій: “Ті поляки-ковпаківці грабували чисто все.”

Заходять до села, в кого є корова, бик, вівці, свині все тягнуть. Ці “визволителі” вже грабували без тіні сумління, без жодного сумніву. Зайшли якомсь до нас у двір. Батько (Вайда Павло Федорович 1905-1962) каже:”Ми вже дали дві скотиняри, ось розписки є від ваших”. А той поляк:” Менше гавкай.” І хотів батька вбити. Мати (*В.О. Катерина Луківна 1907-1989 з дому Олійників затварницьких - В.О.*) каже: ”Павле, та хай забирають, не лізь. Воно ж дурне, візьме та застрелить тебе. І що тоді нам?” Згадував ще вуйко Андрій, що перед війною в них було 5 корів, молодняка штук 10.

В.О. Молодняк, це що?

С.П. Ну, телята, бички, молодняк одним словом. Були ще вівці багатенько, два коні було, щоб орати в полі, і ще один жеребець був такий великий красивий. Да. А вже до осені 1944 року, то все чисто вигребли ті “визволителі”. Зостала одна стара корова, що їсти її було вже не можна: така стара була. І залишився ще один кінь робочий і жеребець отой великий красивий. А в кінці, як фронт пройшов (*В.О. після осені 1944 року*), то забрали совіти й тих коней, а натомість дали якусь шкапу, нікуди не годню. - Все,- казав вуйко Андрій,- з’їли. Господарка була виснажена вкрай. Спочатку брали бандерівці. Ну, а як їм не даси, свої ж все таки. Хай там як не було, але вони єдині, хто хоч якось нас боронив бувало. Да..., а тоді прийшли рускі (*ковпаківці-партизани з 1943 року – В.О.*). Спочатку вони брали контингент в обмін на розписки, а пізніше, з наближенням фронту, вже й розписок не писали: грабили внаглу. Казав вуйко Андрій: ” Й зуби вибивали і що хочеш.”

В.О. А німці, як вони поводитись із населенням?

С.П. Ну, як німці? Німці казали:”Ми вас завоювали, ви наші раби. Ця земля і все, що на ній - все це наше.” Да.... Німці не соромилися: “Ми вас завоювали і всьо.” Згадував якось вуйко Андрій, заїхав було до села німець моциком, поставив моцика. Ну, й відійшов десь у кущі, може до вітру чи ще там кудись. А один наш чолов’яга із цікавості до того моцика підійшов та й ходить, зазирає коло нього. А німець вийшов, побачив, що чолов’яга коло моцика крутиться. Підняв карабіна, “торох” у чоловіка та й вбив наповал. А тоді підійшов, сів на моцика та й поїхав. Вони не панькались, не церемонились. Казали: “Ми вас завоювали, ви наші раби.”А було ще таке цікаве. Навіть свою свиню чи корову ти не міг сам, без дозволу зарізати. Вся худоба була кульчикована. Якщо хотів щось зарізати, то треба було йти за дозволом.

В.О. А хто ж давав того дозвола?

С.П. Та у гміні, здається, давали..... в ній.

Ага..., а було ще таке. Був у селі чоловік один. Так зарізав він на свою голову порося самовольно, своє, звичайно. Так хтось доповів куди треба. Казав вуйко Андрій прийшли з управи, забрали того чолов’ягу. Він їм там пічку цілу зиму топив. А потім його розстріляли. Ніхто не жалів нас: ні німці, ні рускі, ні поляки. Били всі, як хотіли.

В.О. А бандерівці тоже били?

С.П. За слово могли тебе знищити, нічого ділати. Якщо не так щось скажеш. Каже: “Був один мужик у нас в селі.” Так він якось ляпнув таке:”Був у лісі, бачив військо, яке вночі у селі їсть, а вдень у лісі сере.” Так прийшли до нього і всьо. Вбити його здається не вбили, але випороли, щоб не ляпав язиком. Да... Треба було рота тримати на замку, нічого лишнього не бовкати. І треба було думати, як щось казати. Каже:” І поляки тебе могли вбити за слово, і рускі, і бандерівці навіть.” Нічого ділати. Ну, таке було врем’я.

Ча́сць II: О тым, як Андрій Олі́йнык сłúжыў в цесарскім во́йску в латах 1912-1916

В.О. А щось дід Андрій розказував про службу в австрійському війську?

С.П. Розказував.... Казав: “Як хочеш вижити на війні, то воювати треба з умом. Де треба й переховатися потрібно, щоб ніхто з офіцерів не вгледів. Отак і можна було вберегтися.”

В.О. А що ж конкретно дід Андрій Олійник розказував?

С.П. Ну, він був в Італії...

В.О. У полоні в Італії?

С.П. Ну, спочатку він воював там. А тоді вже у полон потрапив до італійців. Ну, він же був у австрійському війську. Тоді ж наша Галичина із 1772 року до 1918 року була у складі Австро-Угорщини. Народів було багато різних в тій імперії Габсбургів. То ж і у війську хто були: українці(тоді їх звали русини), поляки, чехи і мадяри. Ну, і цигани. Циганів також було. Казав дід Андрій, що цікаво було: “Малі бойові підрозділи, ну там відділи, формувалися за національним признаком. Були підрозділи українців, поляків і так далі. Це щоб льюкше було в бою командувати.”

В.О. Тобто особовий склад вояків не мішався різними народами?

С.П. Ні, не мішався. Ну, діло в тому, що люди були безграмотні, масово безграмотні. Андрій наш Олійник? Він же був письменний? Де він грамоти навчився?

С.П. В нього брат був старший, робив десь на тартаку, по-нашому лісопильня.

В.О. Може то батько його робив на тартаку, а не брат старший? Наче ж дід Андрій був найстарший з дітей у родині.

С.П. Ні, був в нього ще старший брат. Та в їх сім'я Олійників була велика у Затварниці. Так от, приніс той старший брат вуйку Андрію букваря. І він самотужки якось і навчився з того букваря читати та писати. Ну, може той старший брат щось і підказував, яка буква, як зветься. В діда Андрія був такий почерк хороший, красивий. При чому вмів писати й по-українськи, і по-польськи, і по-німецьки.

В.О. Він мабуть ще і по-італійськи знав, бо ж наче два роки був у полоні в Італії.

С.П. Не знаю, чи писати вмів по-італійськи, але трохи говорити вмів по-італійськи. А от німецьку дід Андрій дуже добре знав. В Австрії ж німецька мова. А у війську всі команди були німецькою. З капралом, чи з офіцером ти мав виключно німецькою розмовляти або звертатися. Казав вуйко Андрій: “хто не розумів де ліво, де право, палкою влупили раз, другий межі плечі. Оце,- каже,- ліво, а оце право. І все. Вся наука.” Тоже так били.

Вуйко Андрій багато розказував. Розказував, як воювали тоді.

В.О. А що ж він розказував?

С.П. Казав, випадок такий був у Хорватії... да, у Хорватії він був. Каже йде колона, батальон десь чоловік 800, попереду командир на бойовому коні.

В.О. Командир хто був, австріяк?

С.П. Ну, да.... Військо ж австрійське було. Хоча, зачекай.... В них якраз командир був не австріяк, а чех. Прізвище було в нього Мацаль. Да, Мацаль...

А яка в них була форма інтєресна. - Були,- казав вуйко,- черевики таки в них, а зверху застібки. А зверху над тими черевиками могли пристібатися халяви на два такі ремінці. Камаші називалися. Виходило наче чоботи. Ці халяви відстібаєш, залишаються вже самі черевики. Да.., ранці ще в них були такі шкіряні, зі справжньої шкіри... Да, так оце про колону.... Каже вуйко Андрій: "Іде якось їхня колона у Хорватії. І був у них циган, рядовий звичайно. Стала колона на перепочинок. Ну, а циган, як циган. Схопився й побіг десь. Забігає до одного хорвата в хату, коли бачить, на стіні вісить скрипка. Ну, а цигани вони ж були затяті музики. Каже циган до хорвата:"Дай пограти трохи." - На, візьми, пограй, - каже хорват. Пограв циган трохи, віддає скрипку. Та й пішов собі. Командир підняв колону. Пішли вони далі десь на інше місце. Коли це скачить конем хорват і прямо до командира: "Пане офіцере, ваш вояк вкрав у мене скрипку. Був ось цей циган, він грав на скрипці, повісив її на стіну, а як пішов, то скрипка зникла."Командир віддає наказа:"Колона стій!" Потім наказав розвернути всіх у дві шеренги і повернути ранці до огляду. Облазили, обдивилися усі ранці: немає нічого, нема скрипки. Командир тоді до хорвата:"Ну, і де ж скрипка? Ах ти ж такий сякий. Ти що ж нахабо, брешеш на чесного австрійського вояка?" І зразу хорвата у обличчя зліва, потім справа. А тоді каже до хорвата: "Ідь собі геть." Ну, а колона вирушила далі. Командир під'їжджає до цигана і питає:"Де скрипка?" А в цього майора кінь був такий красивий і грива така була довга красива в того коня. Циган підходить до коня, піднімає гриву, а там вісить прив'язана до шиї скрипка.

В.О. А коли ж він встиг прив'язати ту скрипку?

С.П. Не знаю, якось вспів. Да..., зліз тоді той майор Мацаль з коня, підійшов до цигана, та як зацідить йому в писок зліва, потім справа. - Якби,- каже,- хорват знайшов скрипку.- Я би тебе розстріляв. Так от, натовк той командир цигана добряче, а тоді, як трохи охолов, дістає з кишені якусь там монету і дає циганові. - Це тобі,- каже,- за винахідливість. А був у того чеха Мацяля денщик на прізвище Немец.

В.О. А по національності хто був той денщик, німець?

С.П. Денщик був чех, а прізвище мав Немец. Да... А на війні ж знаєш як, то є їсти, то нема. От і каже якось командир Мацаль до денщика: "Немцю треба ж щось поїсти роздобути." Ну, куди? Хапає той денщик Немец ранця й побіг десь. Коли це приносить яблук, а вони були ще трохи зеленкуваті. Наївся той командир тих яблук і напала на нього

бігунка (понос). Каже, спочатку той майор бігав, але ж колона на марші. Ну, куди ж ставати постійно. Тоді що зробили. Прорізали йому в штанях виріз. Сів той майор на коня і прямо на ходу, як припече, то й сере. А вояки позаду йдуть. Їм смішно, але сміятися не можна: командир все ж таки, та й пику ще натовче, як хто буде сміятися. Каже різні були комедії.

В.О. А воював дід Андрій у яких місцях в Італії?

С.П. Не пам'ятаю де. Може вуйко й казав коли, але мені якось не відклалося. А ще якось вуйко Андрій розказував таке. Каже, як він потрапив у полон, обгородили італійці колючим дротом місцину при дорозі і зігнали туди купу людей.

В.О. Це були полонені австріяки в Італії?

С.П. Ну, то були вояки австрійського війська, які потрапили о полон до італійців. А національностей вони було різних. Казав вуйко Андрій:” Привели італійці коня такого красивого, під сідлом.” Ну, трофей видно якийсь від австріяків дістався. А офіцерам схотілося на ньому покататися. Один сяде, кінь як мотильне задніми ногами, той через голову тільки й полетів. Другий сяде, третій, все те ж саме. Ніхто не міг всидіти в сідлі. Підходить якийсь генерал італійський, такий з бородою, статечний. Каже:”Ви всі не вмієте їздити. От я вам зараз покажу, як треба їздити.” Видерся він на коня. А кінь як махане ногами, тільки той генерал і полетів через голову у пилюку. Підвівся, лається. А стояв неподалік австріяк один у червоних штанях. А кавалерісти австрійські носили тоді форму з червоними штанями. От побачив той генерал італійський полоненого у червоних штанях і визначив, що той є кавалерист. Підійшов він до того кавалериста австрійського і питає:” Зможеш на цьому коневі проїхатися?” А той каже:”Не знаю, але можу спробувати.” А тоді підійшов до коня, поплескав його по шиї, погладив за гриву, взяв за повід, провів коня по колу, дістав з кишені шмат хліба і дав коневі. Тоді сів у сідло і помалу кроком по колу поїхав, а потім рясю, рясю. Тоді трохи почав прискорюватися, а потім як розігнався та й через загорожу біля вартового і проскочив. А вартовий не сподівався на таку зухвалість і розгубився. А кавалериста тільки й бачили. Отак і втік.

В.О. А як дід Андрій потрапив у полон?

С.П. Ну, як? Може програли якійся бій, потрапили в оточення, був ранений. Отак і потрапив у полон.

В.О. А Сергій Вайда розказував якось, що колись дід Андрій оповідав про бій, коли їм дали срібну медаль за відвагу.

С.П. Було таке. Розказував вуйко Андрій і про таке.

В.О. А де той бій був, в Італії чи в Хорватії?

С.П. В Італії то було. Казав вуйко: “Перед боєм роздали їм усім рома.” Казав мадяри випили трохи, були вже трохи п’яненькі. Позакочували рукава. Казав: “Взяли гвери(гвинтівки) примкнули до них байонети. Стали розстрільною і пішли вперед без жодного пострілу. Зійшлися в штики з італійцями мовчки. Мадяри з одного боку, а італійці з другого.” Казав вуйко: “Тільки хрящі та кістки перебиті тріщали, а ще зойки вбитих та ранених. Працюють тільки штиками.” А вуйко своїм солдатам перед боєм скомандував:” Ану хлопці(а тих було 20 чоловік) лягайте в кукурдзу.”Каже залягли і лежать. Вуйко своїм пити рома не дав, а наказав його у ранці всім поховати. Мовляв, після бою вип’ємо. Бо в бою краще бути тверезим, бо п’яний вояк дуже хороша мішень: і реакція не така, і рухи не ті. Каже: “Лежимо, а бій іде рукопашний, запеклий такий.” Був один такий мадяр, якого оточило десь п’ятеро італійців, а він один їх усіх п’ятьох штиком так і положив. Підходить до нього командир, каже: “Молодець, дамо тобі “мédель” за хоробрість.” А той мадяр розвертається автоматично і командира свого штиком “хек” і проштрикнув наскрізь. Казав вуйко: “Як бій у самому розпалі, ми піднялися з кукурдзи і вдарили штиками на італійців. І так бій той виграли. А після бою вишикувалися всі хто вцілів у довгу шеренгу і вуйко своїх хлопців 20 чоловік тоже вишикував. Іде австрійський командир, чи то командир полка чи дивізії, а хлопці вуйкові стоять з прапором частини, хто ранений, хто який. А навколо по полю ходять санітари збирають поранених та вбитих. Тоді командир каже:”О, Олійнику? Молодці твої хлопці.” І всіх нагородили срібними медалями за відвагу.Вуйко казав: “Воювати треба було з умом.” А ще розказував, пішли якось розвідники, 20 чоловік у патруль. Казав: “Ідуть в горах, піднімаються на перевал і стикаються носом до носа з італійцями. А розвернутися там на п’ятачку немає й де. Навколо круті схили та прірви: у штикову не підеш. Тоді австрійський командир гукнув до італійського, переговорили вони щось між собою. А потім дали накази воякам поставити гвинтівки у піраміди і розвернути ранці. Подіставали хто в кого, що було. Сіли одні навпроти других, пригостилися. Тоді піднялися, забрали гвинтівки і пішли в різні боки.І отаке бувало. І так воювали у першу світову війну. Не так воно вже було у другу світову війну. Тоді вже таких лицарських жестів не робили.

Кінець. Далі буде.